

Pogovor z nagrajenko Slovenskega arheološkega društva za življenjsko delo za leto 2022, dr. Marjeto Šašel Kos

© Nada Marija Grošelj

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo; sestertia@hotmail.com

DOI: 10.5281/zenodo.14353709

Draga Marjeta, najprej iskrene čestitke za najprestižnejšo nagrado SAD! V luči tvojega impozantnega opusa ta nagrada seveda ni presenečenje. Kako jo doživljaš?

Nagrade sem seveda vesela, pomislim pa vendarle, da bi jo kdo od kolegov morda bolj zaslužil od mene.

Tvoj oče Jaroslav Šašel je bil prav tako znamenit arheolog, tvoja mama Anica Šašel pa klasična filologinja. Te je pritegnil k študiju arheologije in latinščine prav njun zgled? Ste imele ti in tvoji sestri že od mladih nog vpogled v njuno delo?

V družini smo se izjemno lepo razumeli in se o vsem pogovarjali, zato smo bile s sestrama deloma seznanjene z delom staršev. Spominjam se npr. zabavne anekdote z začetka očetovega študija, ko so prvi študenti stali pred vrati oddelka za arheologijo (to so bili »legendarni štirje«, poleg očeta še Staško Jesse, Stanko Pahič in Lojze Bolta), po stopnicah pa je pritekel prof. Korošec, ki so ga vprašali, ali bo tudi on študiral arheologijo. Moja odločitev za študij pa je bila zelo drugačna. Latinščino sem v štirih letih šolanja na Prežihovem Vorancu (od 5. do 8. razreda) zaradi profesorice, ki me je »zatirala«, zasovražila. Kot nekdanja kolegica moje mame se je namreč bala, da bi kdo pomislil, da me obravnava bolj naklonjeno kot druge, s tem pa je pretiravala, tako da so se moji sošolci kar nekajkrat zavzeli zame. V Princetonu (oče je bil povabljen na Institute for Advanced Study), kjer smo z družino preživeli eno akademsko leto, sem obiskovala 4. letnik gimnazije, tri sošolke pa smo dobile dovoljenje, da smemo na univerzi obiskovati začetni tečaj stare grščine. Imeli smo zelo karizmatičnega mlajšega profesorja, ki je snov razlagal na zabaven način. Epizodo, ko je Hajrefon v delfskem preročišču poizvedoval, kateri Grk je najmodrejši, to pa naj bi bil Sokrat, nam je posredoval takole: »Hi, Soc, guess what, Pythia said you are the wisest.« Ta tečaj je bil tako navdušujoč, da nisem imela nobenih pomislov glede študija grščine. Ker to na Filozofski fakulteti ni bil samostojen študij, sem izbrala še arheologijo.

V devetih letih med magisterijem iz arheologije in doktoratom iz klasične filologije si prevedla kar nekaj knjig:

izbrane spise antičnega avtorja Lukijana iz Samosate, a tudi izbore iz novogrške in ciprske lirike. Še posebno izstopa Giorgos (ali George) Seferis, ki je leta 1963 prejel Nobelovo nagrado za književnost. Kakšni so tvoji spomini na to prevajalsko obdobje?

Po zaključenem študiju sem prek oddelka za klasično filologijo dobila državno štipendijo za študij v Atenah, kjer sem ostala dve leti in se med drugim naučila novogrško. Po povratku nisem mogla dobiti zaposlitve, kar je bilo zame veliko razočaranje. V tej situaciji sem začela prevajati novogrško književnost in čez pet let dobila status samostojnega kulturnega delavca. Ena prvih knjig, ki sem jo prevedla, je bila knjiga znamenite grške avtorice otroške književnosti Alki Zei (1923–2020) *Tiger v stekleni omari*, o dveh sestricah Myrto in Meliji ter nagačeni divji mački, ki so jo imeli v dnevni sobi. Prevajanje mi je vzelo neporocionalno veliko časa, saj je bilo zelo težko prevesti razne besedne igre. Nedvomno bi raje delala v stroki, ampak, kot je zapisal Tacit: če je neizogibno, da moraš nekaj delati, je najbolje, da to vzljubiš: to je zelo globoka misel.

In še zadnje vprašanje o prevajanju: ali v letih, odkar se ne osredotočaš več na to dejavnost, še spremljaš vse številčnejše prevode iz nove grščine v slovenščino? Zelo dejavni prevajalki na tem področju sta Klarisa Jovanović in Lara Unuk, nekaj knjig je prevedla tudi Jelena Isak Kres.

Odkrito povedano sem prevajanje tako iz stare kot nove grščine povsem opustila, tudi nisem spremljala, kaj se je prevajalo (in se prevaja) iz nove grščine, ker mi je še za delo na inštitutu zmanjkovalo časa. Na svojem zadnjem potovanju po Grčiji (pred leti, v času počitnic) sem se morala soočiti z dejstvom, da sem novogrško skoraj povsem pozabila, če odštejem nekaj fraz tipa »kako ste kaj« ali »nič hudega«, pa »dober dan« in »nasvidenje« – res žalostno! Zanimivo je, da sem imela v času, ko sem govorila novogrško, hude težave z italijanščino, jezika sta se nekako izključevala. Za moje raziskovalno delo pa je bila italijanščina v nasprotju z novo grščino izjemno pomembna, z italijanskimi kolegi sem imela veliko stikov, ne nazadnje s kolegi iz Trsta, s Claudijem

Slika 1. Polhov Gradec, januar 2022 (foto: P. Kos).

Zaccario, Ginom Bandellijem in Fulvio Mainardis, pa tudi s predsednico Združenja za grško in latinsko epigrafiko ter profesorico na univerzi Sapienza v Rimu Silvio Orlandi, katere mama je Slovenka. Zelo pa me veseli, da novogrško literaturo prevaja mlajša generacija.

Nekoč si povedala, da se sama sebi zdiš bolj zgodovinarica kot arheologinja. Tudi tvoji članki, poglavja v monografijah in monografije ne prinašajo toliko poročil s terena, temveč predvsem epigrafske in zgodovinske študije. Ti terensko delo ne leži?

Terensko delo je vsekakor zelo zanimivo in delo v ekipi, ki je usklajena, je zelo navdušujoče. Izkopavanja na Hrušici (*Ad Pirum*) so bila takšna, prav tako arheološka topografija na Krasu. Tudi v Grčiji sem se udeležila ameriških izkopavanj na najdišču Isthmia pri Korintu. Pri antični zgodovini sem pristala predvsem zato, ker zanjo med študenti ni bilo zanimanja, mene pa je zelo pritegnila, saj med drugim povezuje klasično filologijo z arheologijo.

V tvojem opusu so opazni tudi prispevki o antični religiji in mitologiji, npr. o emonski boginji Ekorni ali o prazniku boginje Karne v Emoni. Kako si se ogrela za mitološke teme?

Zgodovina religij in mitologije me je od študentskih let zelo zanimala, to sem si poleg grščine še najbolj želela študirati. Grški panteon in rivalstvo med bogovi, ki ga opisuje Homer, je Lukijan iz Samosate (grški satirik iz 2. stoletja po Kr.) v svojih *Pomenkih bogov* parodiral: Zevsu, ki se je Erosu pritožil, da je Apolon veliko bolj priljubljen med ženami, je svetoval, naj ne hodi naokoli s ščitom in strelo, ampak naj bodo njegovi lasje daljši in naj si jih poveže s trakom kot Bakh ... Zanimiv je vzpon krščanstva, ki je v nasprotju z naukom povzročilo toliko vojn. Ateisti, agnostiki, verniki: nihče ne ve, kaj nas čaka po smrti. Žal na Filozofski fakulteti ta študij ni obstajal, predavanja so bila le na Teološki fakulteti, da pa bi jih obiskovala, logistično ni bilo mogoče, saj sem morala ogromno časa vložiti v študij stare grščine, ki sem jo v

prvem letniku premalo obvladala. Program študija je namreč predvideval predhodno štiriletno učenje tega jezika, ne pa le tečaj, kar sem imela jaz.

Kateri so tvoji najljubši antični zgodovinarji? Že za diplomsko delo (seveda po predbolonjskem sistemu) si izbrala Herodijana, za magistrsko delo pa Kasija Diona.

Moj najljubši avtor je bil vedno Lukijan, ki je med drugim napisal duhovit spis *Kako pisati zgodovino*, čeprav sam ni bil zgodovinar. Med zgodovinarji pa geograf in zgodovinar Strabon ter seveda Apijan in njegovo delo *Zgodovina Ilirika*, ki sem ga komentirala.

Na katero od svojih monografij si najbolj ponosna in zakaj?

Appian and Illyricum je knjiga, ki sem jo bolj ali manj intenzivno pisala skoraj 25 let, med drugim sem obiskala skoraj vse kraje, ki jih omenjam, in zaradi pomanjkanja strokovne literature pri nas dolge tedne preživela v tujih knjižnicah. Veliko časa sem vložila v zbiranje slikovnega gradiva in v diskusije o odprtih problemih s kolegi v nekdanji Jugoslaviji in tujini, saj Apijanov spis o zgodovini Ilirika odpira zanimiva in kontroverzna vprašanja. Najbolj pri srcu pa mi je knjižica *Izginjajoči nagrobnik in druge zgodbe iz Emone*, ki je nastala v okviru mednarodnega projekta, kjer je bil eden od pogojev stroko približati širšemu krogu bralcev. Izkazalo se je, da imam s takšnim pisanjem velike težave, vanj sem vložila veliko časa in naporov. Težko mi je bilo pisati poljudno ter hkrati zanimivo in strokovno neoporečno, poleg tega pa najti še ustrezno slikovno gradivo, ki je za bralca vedno zanimivo.

S čim te je Apijan tako pritegnil, da si mu posvetila več kot dve desetletji intenzivnega raziskovanja? Verjetno nisi pričakovala, da bo projekt trajal tako dolgo.

Tega res nisem pričakovala, a delo na inštitutu je bilo raznoliko, med drugim sem bila deset let urednica *Arheološkega vestnika*, osrednje arheološke revije. Poleg tega smo izvajali različne projekte, imela sem tudi dva mlada raziskovalca, ki sem se jima posvečala, skratka, dela ni bilo malo, pisanje knjige *Apijan in Ilirik* pa ni bila prioriteta. Povrh je pisanje terjalo ogromno študija, seznam uporabljene literature obsega 90 strani od skupno 671, tako z Apijanom kot z Ilirikom se je ukvarjalo (in se še ukvarja) veliko raziskovalcev tako v Evropi kot v

Ameriki in Avstraliji. Veliko časa mi je vzelo tudi zbiranje slikovnega gradiva, saj ima knjiga 132 ilustracij, kar je v publikacijah, ki se ukvarjajo z antično zgodovino, redkost, je pa nedvomno zelo povedno.

Ali bi lahko bralcem v nekaj stavkih razložila zgradbo svoje monografije in najpomembnejše zaključke, do katerih si prišla?

Za moto sem izbrala verz iz Hezioda, *Dela in dnevi*, ki lepo ponazarja, kako težko oziroma nemogoče je biti popoln: »Reveži, ki ne vedo, koliko več je pol od celote.« Po uvodnem poglavju o Apijanovem življenju in delu sledita grško besedilo *Zgodovine Ilirika* in angleški prevod. Komentar je razdeljen na trinajst večjih poglavij, vsako pa zaradi večje preglednosti na več podpoglavij. Vrednost Apijanovega besedila je v veliki meri odvisna od virov, iz katerih je črpal podatke. Pomembna je primerjava s podatki iz drugih grških in rimskih avtorjev, ki kaže, da je Apijan pogosto uporabljal razmeroma zanesljive vire. To

Slika 2. Cuma, maj 2022 (foto: P. Kos).

Slika 3. Sovana, Toskana, maj 2022 (foto: P. Kos).

pride posebej jasno do izraza v njegovi izčrpni obravnavi vojaških pohodov Oktavijana (poznejšega cesarja Avgusta) v Iliriku, za katero je Apijan podatke gotovo črpal iz Avgustovega *Vojaškega dnevnika* (*Commentarii*). Apijanovo besedilo vsebuje številne zanimive podrobnosti, med drugim padec trdnjave Delmatov Promone pod goro Promino v območju Drniša, za katero Apijan pravi, da je bila zavarovana s hribi v obliki zob na žagi. Fascinantno je, kako jasno pride njena lega do izraza na terenu, zato sem to sliko izbrala za naslovnico. Načeloma pa je Apijanovo besedilo glede na raznoliko in zapleteno tematiko, ki jo opisuje, razmeroma kratko in mestoma napačno, zato je (bil) morda preveč podcenjen.

Lahko na kratko opišeš še koncept Izginjajočega nagrobnika in drugih zgodb iz Emone?

Kot rečeno, smo morali v okviru projekta EAGLE (*European Network of Ancient Greek and Latin Epigraphy*) napisati tudi poljudni prispevek o pomenu epigrafike za širši krog bralcev. Izbrala sem dvanajst tem, o katerih sem pisala v obliki zgodb: *Nekaj zanimivosti iz zgodovine Emone*, *Stoletniki na emonskem podežlju*, *Karna – zavetnica rimskih malčkov*, *Nagrobnik, ki je izginjal*, *O levih in delfinih*, *Ko udari strela*, *Skrivnostna boginja*, *Bogovi, praznoverje in magija*, *Umor v okolici Emone in drugi zločini*, *Bogate emonske družine*, *Smrt v Ljubljani* in *Argonavti v Emoni*.

Ali bi lahko povzela vsebino ene od teh emonskih zgodb – npr. kar tiste o izginjajočem nagrobniku, po kateri je knjiga dobila naslov?

Gre za nagrobnik sedemnajstletne deklice Durije Maksime, ki je v 2. stoletju po Kr. na veliko žalost staršev umrla v cvetu mladosti. Družina je živela v Karniju (Kranj), ki je upravno pripadal Emoni. Nagrobnik, na katerem je upodobljeno doprsje deklice skupaj z njenimi starši, je razstavljen v Narodnem muzeju Slovenije. Nagrobni napis je zdaj nemški, na njem je omenjen pivovar Nicolaus Merck; njegova žena je namreč dala rimski napis po moževi smrti leta 1814 odklesati in ga nadomestila z nemškim; kako je zašel v njene roke, ni znano. Latinski napis je ohranjen v rokopisu znamenitega humanista Avguština Tiferna, ki je bil eden prvih zbiralcev rimskih napisov v današnji Avstriji in Sloveniji. Napis je ohranjen tudi na skici v *Potopisu (Itinerarium)* Valentina Vodnika, ki ga je prepisal v zgodnjem 19. stoletju, le nekaj let, preden je bil odklesan. V knjigi dunajskega zdravnika in starinoslovca Wolfganga Lazija iz 16. stoletja je nagrobnik naveden med spomeniki Kranja, hkrati pa tudi med najdbami v ruševinah rimskega Viruna na Gosposvetskem polju pri Celovcu. Ljubljanski teolog in zgodovinar iz 17. stoletja Janez Ludvik Schoenleben je nagrobnik odkril v škofovski palači v Ljubljani, kamor ga je verjetno dal prepeljati Tifernus, ki je po potresu leta 1511 nadzoroval prenavljanje palače. Vodnik ga je pozneje videl pri cerkvici blizu Ljubljane – kako je zašel tja, ni jasno. Richard Pococke, angleški popisovalec starin iz 18. stoletja, pa je napis, verjetno pomotoma, uvrstil med starine z Vrhnike.

Ta nagrobnik je edini med rimskimi spomeniki lapidarija, ki se pojavlja na različnih lokacijah.

Kljub upokojitvi je pred kratkim, namreč letos, izšel tvoj korpus rimskih napisov iz Emone pri Narodnem muzeju Slovenije. Ali ga lahko na kratko predstaviš?

To je zadnji zvezek projekta Inštituta za arheologijo ZRC SAZU *Rimski napisi Slovenije* (epigrafika je namreč pomožna veda arheologije), v okviru katerega so izšli napisi Nevioduna, Celeje, Petovione in končno še Emone, štirih rimskih mest v Sloveniji. Po uvodnem delu o arheologiji in zgodovini rimskega mesta sledi katalog napisov: latinsko besedilo napisa, njegov prevod in komentar morebitnih jezikovnih posebnosti. Vsak napis je opremljen s fotografijo ali sliko in izčrpno komentiran glede na svojo vsebino. Napisi so razdeljeni na večje skupine, predvsem na posvetila božanstvom in nagrobnike, komentarji se torej nanašajo predvsem na bogove in imena oseb, navedenih v napisih, ter na njihove funkcije oziroma poklice, če so navedeni.

Tudi tvoj soprog Peter Kos, upokojeni direktor Narodnega muzeja Slovenije, je arheolog. Resda se je v nasprotju s tabo ukvarjal predvsem z numizmatiko, pa vendar: sta kdaj sodelovala tudi profesionalno, npr. medsebojno prebirala in komentirala članke in druge prispevke?

Slika 4. Križevska vas, september 2023 (foto: P. Kos).

Skupaj sva npr. delala topografijo na Krasu in izkopavala na Hrušici. Sodelovala sva tudi pri projektu *Barrington Atlas of the Greek and Roman World* (2000), pri postavitvi lapidarija v Narodnem muzeju Slovenije in pri antičnem delu Zgodovine Slovenije v angleščini: *From prehistory to the end of the ancient world* (Oto Luthar et al., *The Land Between. A History of Slovenia* 2013).

Imaš v rokavu skrite še kakšne nove raziskave ali načrte za raziskave?

Epidemija korone je močno vplivala na mojo odločitev, da preneham z raziskovalnim delom, ki je bilo vedno zelo zahtevno. Doslej tega še nisem obžalovala in veselim se, da se z epigrafiko ukvarjajo mlajši kolegi, ki jim želim veliko uspehov.
